

Переклади з української мови французькою мовою з 1991 до 2012
дослідження фонду Next Page в рамках проекту Book Platform

підготувала Ірина Дмитришин ¹

лютий 2013

¹ Ірина Дмитришин – перекладач, викладач і завідувач кафедри української мови Національного інституту мов і східних цивілізацій, Париж.

This text is licensed under Creative Commons

I. Вступ

Україна мало відома країна у Франції. Відповідно, українська література невідома як така. Тільки посвячені спеціалісти славісти згадають Шевченка/Андруховича, тоді як широкий загал при згадці про Україну теж назве Шевченка, але не Тараса – Андрія. Нерідко звучить також ім'я Гоголя, з неодмінними супровідними питаннями щодо Росії/України та російської/ української мови.

Перші згадки про українську літературу з'являються у Франції у XIX столітті завдяки зацікавленню славістів, серед яких варто згадати визначні імена Альфреда Рамбо, Люї Леже що цікавилися Російською імперією, а також Адольфа д'Аврїля, який присвятився вивченню слов'янських культур загалом. (Існує також, менш впливовий, польський фільтр.) Саме завдяки їм були надруковані перші переклади поем Тараса Шевченка, а також дослідження про українські думи.

Чимало подорожніх до Російської імперії, переїжджаючи Україною, приносили до Франції романтичні спомини про український фольклор чи, як Арман Сільвестр, згадували землю Гоголя і стверджували романтичний образ краю щедро наділеного природою : “... Україна – земля кохання”².

Величезний успіх мала у Франції епопея Марка Вовчка *Маруся*, адаптована до французького смаку і підлаштована під французьку проблему автором - який провів паралель між Україною та Альзасом, втраченим Францією під час франко-пруської війни - одним з фундаторів дитячої літератури, видавцем П'єром-Жюлем Ецелем (літературне псевдо П.Ж. Сталь). Незважаючи на те, що прізвище справжнього автора швидко зникло з обкладинки, книжка, яка лишалася улюбленим твором французьких дітей (зокрема дівчат), поширювала українську тематику.

II. Огляд ринку книговидавництва та перекладів у Франції

² Armand Silvestre, *La Russie, Impression, Portraits, Paysages*. Paris, Emile Testard Editeur, 1892.

Статистичні дані по французькому ринку книговидавництва можна переглянути в інтернет мережі на сайті Міністерства Культури Франції :

http://www.dgmic.culture.gouv.fr/IMG/pdf/Chiffres-cles_2010-2011.pdf

У 2011 році у Франції було видано 70 109 титулів, що на 4,2% більше ніж у 2010 році (67 278 назв). Середній тираж у 2010 році становив 7 937 примірників, що на 2,6% менше відносно попереднього року.

Нові титули склали трохи більше 60% продажів протягом 2010 – 2011 років. У 2012 році, було видано 65 412 нових титулів.

У 2011 році загальний обсяг продажу впав на 1% у грошовому вимірі порівняно до попереднього року. Ця тенденція до зниження утримується третій рік поспіль, як стверджує Франслівр.³ Натомість, за кількість назв, тенденція вже другий рік є позитивною : +7% у 2010, +2% у 2011. Якщо прибутки видавців незначно збільшилися у 2010 році (+0,2%), кількість проданих примірників впала на 2,7%, лишаючись на відносно високому рівні 451,9 мільйонів примірників. Цей спад частково обумовлюється збільшенням продажів електронних книжок (+2%), що становило у 2010 році 52,9 мільйонів євро. У 2012 році, продаж інтрнет мережами збільшився на 6,5%.

Ціни на книжки у 2011 році збільшилися у середньому на 2,2%. У книжковому секторі працювало у 2008 – 2009 роках 13 792 особи, тоді як книгарні задіюють 12 467 осіб.

Якщо говорити про читацькі звички, близько 50% французів купують як мінімум одну книжку на рік, тоді як 11,3% купують річно більше 12 книжок. Якщо 23,4% населення купують книжки у книгарнях, 13,1% послуговуються Інтернетом. 70% французів від 18 років, згідно даних 2008 року, прочитали хоча б одну книжку за рік, тоді як 17% стверджують що прочитали більше 20 книжок. У 2010 році французький ринок пропонував 622 440 титулів, проти 599 450 у 2010 році (+3,8%).

³ <http://www.francelivre.org/Actualites/Carte-blanche-a-Livres-Hebdo/Le-marche-du-livre-accuse-le-coup-de-la-crise>.

Переклади з української мови французькою мовою

Романи становлять 24% фінансового обсягу (25% проданих примірників), 14% обсягу (20% примірників) припадають на книжки для дітей, тоді як 10% обсягу (8% примірників) складають підручники. Кишеньковий формат складає 18,5% друкованих титулів і 25,2% проданих примірників, що становить 12,9% фінансового потоку.

Переклад займав у 2009 році 14,3% (9 088 нових титулів) і становить у 2011 році 15,9% або 10 226 нових титулів. 60% книжок перекладених у 2011 році у комерційних видавництвах були перекладені з англійської мови (6 130 титулів), тоді як на наступний щабель – японську мову - припадає тільки 8,8% і 898 титулів. Перша з східноєвропейських мов – російська – становить 0,9%, або 96 титулів.

У 2010 році, Франція продала за кордон права на 9 478 титулів (сукупні дані від 98 видавців).

III. Переклади з [української] на [французьку] мову

III.1. Загальні дані та поділ за жанрами

Перша спроба узагальнюючої збірки присвяченої українській літературі мала місце у 1919 році, у Берні, стараннями графа Тишкевича : йшлося про резюме історії української літератури С. Єфремова.

У міжвоєнний період у Інституті Східних Мов відкривається завдяки старанням Ілька Борщака кафедра україністики. Він же докладав зусиль до поширення української словесності, вів історичні студії і намагався, дарма що не завжди з науковою вимогливістю, давши поштовх численним легендам і перебільшенням, вкорінити імідж України як європейської нації. Саме його учениця, Марі Шерер-Долгорукий, яка заступила його на посаді завідувача кафедрою, зробила найповніше видання українських дум у 1947 році.

У повоєнний період, не в останню чергу завдяки радянсько-французької співпраці, побачили світ у престижному видавництві Галлімар, *Вершники Яновського* та *Художник Шевченка*.

This text is licensed under Creative Commons

Але буде несправедливо ствержувати що переклад українських авторів пропагувався тільки як один з різновидів радянської літератури. На цей період припадає також вихід французькою мовою романів представників української літературної діаспори – *Марія Уласа Самчука* та *Сад Гетсиманький* Івана Багряного. Неможна не згадати і Михайла Осадчого, журналіста, поета, письменника, дисидента, який передав рукопис книги на Захід, де вона 1971 вперше вийшла друком, стала відомою і одразу була перекладена англійською, німецькою, французькою, іспанською, російською й китайською мовами. Наступного 1972 року книга «Більмо» посіла шосте місце серед 102 бестселерів у Франції.

Отже, йдеться радше про визнання вартості української літератури загалом.

У 1981 році виходить у видавництві Галлімар переклад *Жовтого князя* Василя Барки, який моментально зникає з полиць і є нині надзвичайною бібліографічною рідкістю.

Варто згадати роботу проведену у справі популяризації українських авторів і української літератури у Франції українською друкарнею – ПУФ, яку було засновано у 1933 році. Саме з-під її пресів вийшли анотовані переклади творів шістдесятників, а також збірки присвячені Тарасу Шевченку, Іванові Франку та Лесі Українці (як правило йшлося про акти конференцій організованих у Сорбонні). Не зважаючи на той факт що ці публікації мали дещо конфіденційний характер і не поширювалися у загальних мережах книгарень, вони підтверджували історичність української літератури.

Українська газета – “Українське слово” – де друкувалися твори дисидентів, зокрема *Інтернаціоналізм чи русифікація* І. Дзюби чи *Горе з розуму* В. Чорновола, підтримувала імідж потужної інтелектуальної спільноти яка веде шляхетну боротьбу проти тоталітарної системи. Український дисидентський рух уособлювався у Франції чи не в першу чергу українськими письменниками. Кампанія на підтримку Леоніда Плюща чи Василя Стуса, смерть останнього у пермському таборі, супроводжувалися кампаніями у французькій пресі, яка неодмінно згадували про утиски що їх переживає Україна та її творчі сили.

У пост-радянський період, перший комерційний переклад з української мови - Микола Хвильовий - був надрукований у Едісьон дю Роше (Edition du Rocher), після того як у ньому вийшла книги дисидента Леоніда Плюща, *Україна, даєш Європу*.

Видавництво Нуар сюр Блян, яке спеціалізується на східно-європейській літературі, одним з перших звернуло погляд на Україну. На сьогодні тут з'явилося три книжки Юрія Андруховича і готується до друку четверта. Це ж видавництво включає українських авторів до тематичних збірок, як то *Одеса трансфер* (2011) чи *Літературний Атлас країн центральної та східної Європи* (2009), а також готує видання до кінця 2013 року роману Сергія Жадана, *Ворошиловград*.

До молоді когорти письменників які з'явилися у Франції треба додати роман Любка Дереша *Культ*, що вийшов у престижному видавництві Сток.

Останніми роками, завдяки старанням поетів ентузіастів Д. Чистяка та І. Рябчія з'явилися у Франції і Бельгії численні поетичні переклади, як сучасних так і вже класичних поетів.

III.2. Інші публікації

Завдяки наполегливості професора Аркадія Жуковського з'явилася на світ *Антологія української літератури*, яка зібрала чи не всі існуючі переклади на французьку мову. Але, ця книга не зможе потрапити до легальних мереж через не завжди чітке дотримання авторських прав.

Серед інших джерел розповсюдження українського слова варто згадати літературні журнали, які публікують окремі поетичні чи прозові твори. До франкомовних грубих літературних журналів які друкували українських авторів, належить швейцарське "Ревю де Бель-Летр" що надрукувало Андруховича і Жадана (2010/1-2 і 2012/2), а також "Вісе-Верса" який відкрив свої сторінки Юрієві Андруховичу (2012/6).

IV. Переклади [українських] авторів іншими мовами

Українські автори потрапляють до французького читача завдяки прямим перекладам (у 60х роках практикувався переклад через польських чи російських посередників);

З видань, наведених у списку, лише твори Андрія Куркова та Марії і Сергія Дяченків перекладалися з російської, тобто мови якою вони були створені.

Андрій Курков, якого все більше, завдяки його ж старанням, ідентифікують як українського – російськомовного, але українського – письменника, є беззаперечною зіркою у Франції : видавництво Ліана Леві надрукувало більше десяти його творів.⁴

V. Умови праці та професійного розвитку

Професійне навчання літературного перекладу, а не просто письмового, з'явилося у Франції не так давно. Більше половини студентів вчаться перекладати з англійської мови, що зрештою об'єктивно відповідає перекладацькому ринку, де лєвова частка належить перекладним книжкам з англійської мови. Перекладацькі дипломи чи опції можна отримати у паризькому університеті Сен-Шарль та Інституті східних мов і цивілізацій – єдиному, до речі, закладові де викладають українську мову. Експериментальну школу літературного перекладу було відкрито у Національному Центрі Книги - СНЛ : <http://www.etl-cnlf.fr/>.

Користуються популярністю щорічне зібрання літературних перекладачів у місті Арлі (цьогорічна сесія святкуватиме 30 річницю)

<http://www.atlas-citl.org/fr/assises.htm>

⁴ До огляду не бралися переклади французькою мовою виконані у СРСР, у видавництві Дніпро у Києві (зокрема переклади Казимира Шиманського і Жінет Максимович) чи у Москві. Йшлося здебільшого про українських класичних авторів (Шевченко, Франко, Українка) чи казки. Незважаючи на якість цих перекладів, їх розповсюдження у франкомовних країнах було специфічним і говорити про їх вплив на французький ринок не доводиться. Повний список українських творів перекладених у Франції додається окремо.

Переклади з української мови французькою мовою

Зібрання 2012 року об'єднало 228 перекладачів протягом трьох днів у листопаді. У Арлі також відбуваються зустрічі у рамках Міжнародного Коледжу Літературних Перекладачів (СІТЛ), який ставить за мету налагодження контактів між перекладачами різних країн і різних рівнів (<http://www.atlas-citl.org/fr/citl.htm>).

Інтереси перекладачів захищає, зокрема, Асоціація Літературних Перекладачів Франції (АТЛФ) : <http://www.atlf.org/>. Вболіваючи за якість перекладів, Асоціація слідкує за тенденціями ринку, а також надає поради перекладачам щодо захисту їх прав у стосунках з видавцями (складання контракту, наприклад). Асоціація рекомендує орієнтовний тариф на рівні 20-22 євро за сторінку у 1500 знаків. Мінімальна ціна визнана працівниками сектору складає 18 євро за сторінку 25 рядків/60 знаків (джерело : СНЛ).

АТЛФ надає також список перекладачів членів за типом перекладу та лінгвістичними комбінаціями. На даний момент, на сайті асоціації з української зазначені Оксана Мізерак і Ірина Дмитришин.

Останніми роками, переклади з української мови у комерційних видавництвах друкували Марія Маланчук та Олесь Маслюк.

Професійний реєстр Франслівр подає на запит “український перекладач” чотири прізвища : Галина Чернієнко, Дмитро Чистяк, Євгенія Кононенко і Ганна Малець.

У 2011 році СНЛ замовив П. Ассюліну звіт про ситуацію перекладачів (умови праці, права і обов'язки) :

http://www.centrenationaldulivre.fr/fichier/p_ressource/1942/ressource_fichier_fr_ressource_fichier_fr_2011.assouline.la.condition.du.traducteur.pdf

Провівши широкі консультації, зокрема з АТЛФ, звіт зазначає що ситуація перекладача у Франції викликає заздрощі у решти планети.

Сприяння перекладу

Умови надання допомоги на переклад від Національного Центру Книги – СНЛ – розписана на сайті організації:

This text is licensed under Creative Commons

Переклади з української мови французькою мовою

http://www.centrenationaldulivre.fr/fr/editeur/aide_a_la_traduction/aide_pour_la_traduction_en_francais_d_ouvrages_etrangers/

Комісія яка збирається тричі на рік, приймає рішення по запитах які їй адресують на пряму перекладачі, і надає допомогу на у сумі максимум 7 000 євро. Комісія розглядає критерії такі як важливість перекладу обраного твору на французьку мову, складність перекладу, фінансова ситуація перекладача і якість наданого перекладеного уривку.

VI. Посередники

Провідна роль у популяризації творів української літератури і перекладів належить перекладачам. У Франції системно цим питанням займаються: Оксана Мізерак, яка очолює «Український Літературний клуб», на запрошення якого в Парижі пройшла вже не одна акція з українськими письменниками, та Ірина Дмитришин, яка діє не тільки як перекладач, але й промоутер української літератури на теренах Франції і виступала координатором подій (починаючи з 2010 року), які відбувалися за програмою міжнародного проекту «Більше країн-більше книжок» (<http://www.uabooks.org/>).

Завдяки старанням недержавних організацій, які діють в рамках цього проекту у Франції за останні 2 роки, активізувалась співпраця між українськими і французькими видавцями та офіційними інституціями, які опікуються книжковою політикою у Франції. Україна була запрошена почесним гостем на літературний фестиваль в м.Коньяк в 2012 році, а в березні 2013 року вперше за багато років на книжковому Салоні в Парижі буде організовано офіційний український стенд за участю 7 українських письменників та 5 видавців.

Асоціація «Mouvement Interculturel France-Ukraine (МІСТ)», яка діє в Страсбурзі є партнером проектів по організації заходів з просування української літератури у Франції.

This text is licensed under Creative Commons

VII. Реакція на переклад

Перекладів з української мови занадто мало щоб окреслити загальні тенденції. Але, реакції які з'явилися у пресі після друку романів Ю. Андруховича чи Л. Дереша були позитивними і підкреслювали потужність і тяглисть зв'язків з центрально-європейською літературою, а також гоголівські мотиви.

З 2012 року, коли стало відомо що найвідоміше французьке видавництво Gallimard підписало угоду з Марією Магіос і після того як ім'я України прозвучало на Фестивалі Європейської Літератури (Коньяк), полегшили спілкування у видавничих французьких колах з українськими видавцями : Україну почали ідентифікувати на видавничій мапі Європи. Саме завдяки Коньяку була надрукована збірка українських новел у серії “Мініатюри” (видавництво Мажелян), яка об'єднала 6 авторів : М. Магіос, О. Забужко, Ю. Андрухович, С. Жадан, А. Курков і Ю. Прохасько.

VIII. Підсумкові положення та рекомендації

Відсутність чітких ідентифікаційних маркерів країни і літератури значно утруднює спроби популяризації українських авторів. Пропонуючи сьогодні українського автора французькому видавцеві / читачеві, варто розуміти що у співрозмовника, як правило, не виникає жодної літературної асоціації, окрім можливо стосовно Гоголя, очевидно амбівалентної.

А тому, всі заходи спрямовані на відновлення місця Україна на ментальних мапах французів є надзвичайно важливими і потрібними. До їх числа можна занести безсумнівні успіхи презентації української літератури у Національному Центрі Книги у 2011 році, а також запрошення України як почесного гостя на Фестиваль Європейської Літератури у місто Коньяк у листопаді 2012 року.

Присутність України на Книжковому Салоні у Парижі, вже другий рік з програмою презентацій і виступів на які запрошуються французькі працівники книжкового сектору, рівно як і зустрічі у Франкфурті, Лейпцігу чи Лондоні, дозволяють поширити мережу контактів, без яких годі сподіватися зацікавити французьких видавців українськими

Переклади з української мови французькою мовою

авторами. Видання *Альманаху-каталогу* з уривками українських авторів (http://www.uabooks.org/index.php?option=com_content&view=article&id=105:1&catid=11:2012-05-30-10-09-54&Itemid=16) є також одним з каналів предметного ознайомлення спеціалізованого прошарку з сучасною українською літературою.

Надзвичайно важливою була б постійна співпраця з французькими книжковими інституціями, такими як БІЄФ (Міжнародне Бюро Французького Видання) <http://www.bief.org/>, СНЛ (Національний Центр Книги) чи Книжка Франція (Франс Лівр) <http://www.francelivre.org>.

На сайтах цих організацій, зокрема БІЄФу, варто було б розмістити Огляд українського ринку (такі дослідження існують на більшість країн, або під загальною назвою *Видавнича справа у...*, або у іншій формі, як то : *Каталог видавництв країн Балтії : Естонія, Литва, Латвія* (серпень 2011); *Ситуація та перспективи книжкового ринку у Об'єднаних Арабських Еміратах* (лютий 2011); *Елементи інформації щодо книжкового ринку Росії* (липень 2009) і т.і.) Такі дослідження – БІЄФ їх друкує зазвичай 3 – 4 на рік - свідчать перш за все про існування у країні книжкового ринку, читачів (що безперечно цікавить в першу чергу більшість французьких видавців), а отже і письменників. Крім загальних досліджень, існують також тематичні секторні розвідки, такі як *Видавництво мистецьких альбомів у Туреччині* (грудень 2012), *Комікси та дитячі книжки в Росії* (грудень 2012), *Університетські видання у Сполучених Штатах Америки* (вересень 2011). Нарешті, непогано було б допомогти БІЄФу заповнити рубрику Україна, яка на сьогодні біліє порожньою сторінкою. Так само як Україна відсутня у рубриці “Іноземні видавці”, яка заповнюється згідно зазначеній інформації, завдяки обмінам і контактам з партнерами. (Для порівняння, Росія афішує 6 видавництв, Польща - 2). Відсутність присутності, перефразуючи українського письменника, наводить на думку про відсутність чи надзвичайну слабкість і невикінченість книжкового ринку як такого. Варто також пильніше вивчити програми обмінів та ознайомлення з французьким ринком, організовані БІЄФом (рубрика “Професійні обміни”), як інструмент нав'язування плідних контактів.

Міжнародний Коледж Літературних Перекладачів міста Арль (СІТЛ) організовує також бі-національні зустрічі з певними країнами у формі семінарів між досвідченими

This text is licensed under Creative Commons

Переклади з української мови французькою мовою

перекладачами і початківцями, де би варто було спробувати запропонувати українську мову: <http://www.atlas-citl.org/fr/citl.htm>

Не останньою проблемою поширення української книжки є майже втрата позицій в університетських колах. Українські студії систематично не розвивалися в силу об'єктивних і суб'єктивних обставин, і якщо є окремі дослідження у історичній чи політичній ділянках, літературні студії перебувають на даний момент у стані відірваності від загального літературного процесу. Потрібно буде чимало наполегливих зусиль аби повернути місце України, хоча б на позиції кінця XIX – початку XX століття, навіть якщо ситуація того часу зумовлена перш за все присутністю таких потужних імен українського слова як Іван Франко, Леся Українка чи Ольга Кобилянська. Але поза існуванням першопричини – письменників світового рівня - цей процес не почнеться допоки не з'явиться певна кількість студентів які опанують українську мову на рівні достатньому аби читати, аналізувати і поширювати знання про українську літературу. Тому обміни, літні мовні школи для студентів, семінари та стажування для перекладачів, знайомство з Україною, її історією і культурним простором є вкрай важливими.

Всі ці заходи, зустрічі, контакти складають шаблі майбутніх успіхів української літератури у Франції. Є надія, що постійна присутність українських авторів і видавців на заходах, які організовує французький книжковий ринок, з часом кардинально змінить ситуацію.

Нарешті, українська література не може розраховувати у Франції на потужне сприяння дипломатичних чи культурних державних структур. Підтримка перекладів, організація фестивалів музики чи театру, зустрічей з французькою публікою, чим регулярно радують парижан Польський, Угорський чи Чеський Інститути, не порівняти з політикою офіційного Києва. Програма сприяння перекладам фонду «*Open Ukraine*» є на сьогодні єдиним відомим українським актором на цьому ринку.

This text is licensed under Creative Commons

